

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA
Litteraturvetenskap

Det första könet, dess ”Andra” och den tredje världen –

västerländsk manlighet i reseskildringar

C- uppsats av Kajsa Ekis Ekman
Handledare Isabell Vilhelmsen
HT 2003

ABSTRACT

Travel literature and especially the "adventure story" has excited young British boys for over two centuries. However, it has also been a vehicle for the assertion of male dominance and European supremacy. The story of a British man who goes to the colonies, performs some test which is essentially a test of his manliness, and whose compulsory victory marks the end of the book, has been a central myth in colonial masculinity.

Through looking at three Anglo-Saxon male travel writers from the 20th century, this essay aims to study the different ways in which Western male identity is shaped against an Indian background. The novels analysed are *Topee and Turban or Here and There in India* by H.A. Newell, the *Don Juan*- tetralogy by Carlos Castaneda and *Are You Experienced* by William Sutcliffe. Whether the Self is defined against the Indian other; by identification with the Indian other, or through deconstructing the notion of an Indian other, and what role femininity plays, are the central themes of this essay.

Theory paramount to the analysis has been Ann McClintock's discourse on the feminisation of the colonized country; Simon Gikandi's assumption that imperialism was crucial in shaping British identity, and Gayatri Spivak's notion of epistemic violence.

Innehållsförteckning

Inledning	s. 4
Syfte	s. 4
Metod	s. 5
Teori	s. 5
Anglosaxisk reseskildring	s. 5
Äventyret	s. 6
Manlighet	s. 8
Romanernas handling i korthet	s. 9
H. A. Newell: <i>Topee and Turban or Here and There in India</i>	s. 9
Carlos Castaneda: <i>Don Juan</i> –serien	s. 10
William Sutcliffe: <i>Are you Experienced?</i>	s. 10
H. A. Newell: <i>Topee and Turban or Here and There in India</i>	s. 10
Äventyret	s. 10
Flanören i kolonin	s. 12
Carlos Castaneda: <i>Don Juan</i> – tetralogin	s. 16
Antropologen som bytte sida	s. 16
Medlemskapet	s. 20
Manlighet i skogen	s. 23
William Sutcliffe: <i>Are you Experienced?</i>	s. 25
Att överleva i tredje världen	s. 25
Postkolonial ironi	s. 28
De sexuellt utsvultna männens internationella språk	s. 32
Avslutande diskussion	s. 33
Ordförklaringar	s. 36
Litteraturförteckning	s. 37

INLEDNING

Precis som man inte föds till kvinna, föds man inte heller till man utan blir det, borde vi kunna säga. Men hur? Vilka sagor och myter hör manligheten till? Och i västerlandet, som länge inbegripit andra världar i sin föreställningsvärld, vilken roll spelar dessa i manlighetens sagor?

En av dessa sagor är reseskildringen, som ända sedan Odysseéns dagar utgjort en ideal skådeplats för konstruerandet av manligheten. Mod, handlingskraftighet och senare den koloniala överlägsenhet som präglat den västerländska mansrollen, har här kunnat bevisas. Kolonierna har fungerat som en bakgrund, mot vilken den västerländske mannen har kunnat kontrastera sig eller identifiera sig, och vinna en identitet. Äventyrsromanen har varit en synnerligen utpräglad genre i det avseendet.

Tiderna förändras. Kolonierna är inte längre kolonier, och inte heller männen är vad de en gång var. Vad säger dagens reseskildringar om män?

SYFTE

Jag ämnar, i studiet av tre anglosaxiska reseskildringar från 1900-talet, undersöka hur den manliga västerländska identiteten gestaltas i möte med en koloniserad kultur. Jag har valt att fokusera på Indien och indianer. Indian, Red Indian, West Indian - en stor del av de koloniserade benämndes "Indians" och Indien blev ett tecken i det brittiska imperiet. Detta tecken stod för det "andra", om än inte det mest primitiva andra vars plats innehades av Afrika, utan ett mer mystiskt andra, outvecklat, skrockfullt och feminint.

De tre romaner jag kommer att använda som utgångspunkt är hämtade från tre olika epoker. De är *Topee and Turban or Here and There in India* av H. A. Newell (1921)¹; Don Juan-serien av Carlos Castaneda som inbegriper fyra böcker: *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge*²; *A Separate Reality: Further Conversations with Don Juan*³; *Journey to Ixtlan: The Lessons of Don Juan*⁴, och *Tales of Power*⁵ (serien utkom mellan 1968 och 1974) samt *Are you Experienced*⁶ av William Sutcliffe (1997). Newell och Sutcliffe är engelsmän; Castaneda amerikan. Castaneda ansågs visserligen vara sydamerikan av

¹ H.A. Newell, *Topee and Turban or Here and There in India*, London New York 1921.

² Carlos Castaneda, *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge* (1968), New York 1976

³ Carlos Castaneda, *A Separate Reality: Further Conversations with Don Juan* (1971), New York 1976.

⁴ Carlos Castaneda, *Journey to Ixtlan: The Lessons of Don Juan*, (1972) New York 1976.

⁵ Carlos Castaneda, *Tales of Power* (1974), New York 1976.

⁶ William Sutcliffe, *Are You Experienced* (1997), London New York 1998.

sydamerikanerna likväl som nordamerikanerna av nordamerikanerna. Hans bakgrund höljde han själv i dunkel; ingen vet säkert om han var peruan, brasilianare eller amerikan. Det som är viktigt för denna uppsats är att romanerna skrevs från en arketypisk västerländsk position.

Mina frågeställningar är alltså: Hur gestaltas den manliga västerländska identiteten i möte med en koloniserad kultur? På vilka sätt skapas bilden av jaget kontra det ”andra”? I vilken mån används äventyrsmodellen (med prövningar, hinder och obligatorisk triumf) för att skildra resan? Hur befästs eller ifrågasätts manligheten?

METOD

Teoridelen inleds med en kort historik över den brittiska reseskildringen för att visa hur den har varit kopplad till kolonialismen. Reseskildringen framställde olika länder på ett sätt som tjänade koloniala syften, men konstruerade samtidigt den brittiska identiteten, vilket jag påvisar med hjälp av Simon Gikandis teorier. Sedan fortsätter jag med en bakgrund till äventyrsromanen, eftersom man kan se drag av den i alla tre romanerna. Här använder jag mig av de två äventyrsforskarna Richard Phillips och Martin Green, som båda har pekat på den vita manliga identitetens centrala roll i äventyrsberättelsen. Slutligen diskuterar jag begreppen manlighet och imperialism för att visa hur de hört ihop. I avsnittet Manlighet använder jag mig främst av Ann McClintocks teori om hur landet har kodats som kvinnligt och hur sexuella allegorier användes för imperialistiska syften.

När jag går över till romanerna berättar jag först deras handling i korta drag. Sedan följer tre kapitel där jag analyserar dem mer ingående i kronologisk ordning. För varje roman beskriver jag hur huvudpersonerna ser skillnaden mellan sig själv och de människor de möter i landet; i vilken mån de tillgriper klassiska äventyrsstrukturer, samt vilka strategier som används för att konstruera manligheten. Intressant i analysen av Newell är observationens makt, varför jag utöver redan nämnd teori också inkluderar Gayatri Spivaks idé om det epistemiska våldet. I kapitlet om Sutcliffe använder jag mig av antropologen Roger M. Keesings definition på initiationsrit för att jämföra med resandets betydelse för Sutcliffes ungdom.

TEORI

Anglosaxisk reseskildring

I jämförelse med resten av Europa kom den brittiska reseskildringen igång förhållandevis sent; först på 1500-talet i samband med kolonialismens gryning. De som reste hade oftast något samband med kolonialismen: upptäckare, köpmän, missionärer, nybyggare och kolonistörerna själva. Att skriva om resorna fyllde en viktig funktion i beslagtagandet av världen: genom reseskildringarna förevisades och förklarades de avlägsna kontinenterna för hemmabefolkningen. Att berätta om intressanta och underliga platser för de som inte kunde resa själva var ett av skälen, men ett annat, med allvarligare påföljder, var att maktförhållanden legitimerades. Man kan se att reseskildringens karaktärsdrag förändrades i takt med imperiets växlingar: på 1600-talet när man fokuserade på möjligheter till handel, var det vanligt att skriva om t.ex. Indien som ett fertilt land fyllt av välstånd. När handeln senare byttes mot militärt styre, berättigade man det genom att tala om behovet av mission för att rädda hedningarnas själar.⁷ Eftersom Europa led nederlag på ett flertal platser runt sekelskiftet blev det viktigt att hävda européernas teknologiska och rasmässiga överlägsenhet, något som framkommer i flera reseromaner från den tiden.

Men det var inte bara bilden av kolonin som konstituerades: den *brittiska* identiteten och den nationella samhörigheten var en minst lika viktig effekt, något som flera teoretiker belyst på senare tid. Simon Gikandi skriver i *Maps of Englishness*:

I want to argue that Victorian advocates of Englishness can develop a hermeneutics on the condition of England only by going elsewhere /.../ To understand England in the nineteenth century, one must travel to the extremities of empire; to understand what Englishness really means, one must explore how it thrives in the geographies that seem to be most removed from the imperial center.⁸

Själva begreppet civiliserad skulle alltså ha behövt det “barbariska”, det “andra” för att ha något att jämföra med. Genom att kolonisera, besegra och lägga under sig kunde man komma hem som ännu mer engelsk, ännu manligare. En genre som fick stor betydelse i England och som varit av grundläggande betydelse i skapandet av den engelske mannens identitet var äventyrsromanen.

⁷ Kate Teltcher, “India/Calcutta: city of palaces and dreadful night”, *A Cambridge Companion to Travel Literature*, red. Peter Hulme och Tim Youngs, Cambridge 2002, s. 191.

⁸ Simon Gikandi, *Maps of Englishness – Writing Identity in the Culture of Colonialism*, Columbia University Press 1996, s. 89.

Äventyret

Äventyrsromanen var den överlägset populäraste genren bland engelska pojkar under drygt ett århundrade. Dess fader och förebild, *Robinson Kruse* av Daniel Defoe, kom redan 1719 men behöll sin popularitet tills efter andra världskriget, och har tjänat som modell för de otaliga s.k. ”Robinsonader” som kom i hans kölvatten.⁹ Vissa var fiktiva, andra biografiska, som Livingstones och Stanleys reseberättelser.

Idén om äventyret formade flera generationers män. Martin Green går så långt som att säga: ”I believe the mental world built by the white nations is characterized – that is, signalized, if not differentiated from all other cultures – by its adventurousness as much as by anything else.”¹⁰

Vad är då definitionen på ett äventyr? Richard Phillips skriver om äventyrets trop i *Mapping Men and Empire: A geography of adventure*:

Like other adventure stories, it is the story of a man – Christopher Columbus – who leaves Europe and ventures into the unknown. Solitary, romantic, brave, impractical, anti-social, masculine, white and European, he is an almost archetypal adventure hero.

¹¹

Vidare skriver han att äventyret inbegriper att hjälten blir plågad och utsatt för svåra prov, samt att han utan tvivel segrar på slutet.¹² Ett ord som ofta återkommer är *terra incognita* – okänt land. Det är just på gränsen till det okända som äventyr kan äga rum – för det är inte spännande att göra en utflykt i det bekanta, utan det ska till främmande, gärna hotfulla, varelser. Något slags batalj utspelar sig, då hjälten får chans att visa upp specifika talanger. Martin Green namnger några: ”leadership, cunning, endurance, courage, and so on. (...) Perhaps the central virtue in that list is courage – meaning, when we are discussing adventure, what is called the physical kind.”¹³ För att klara av strapatserna måste man besitta dessa utpräglade ”manliga” egenskaper. Äventyraren är så gott som alltid en vit man, något som visar sig vara essentiellt för att kunna triumfera. Segrarna tillfaller då inte honom allena utan den brittiska manligheten som helhet, och resultatet blir ett rättfärdigande av det brittiska imperiet. I samma episod befästs alltså hjälten maskulinitet, det koloniserade folkets underlägsenhet,

⁹ Richard Phillips, *Mapping Men and Empire: A Geography of Adventure*, London 1997, s. 10 och 22.

¹⁰ Martin Green, *The Adventurous Male: Chapters in the History of White Male Mind*, Pennsylvania 1993, s. 2.

¹¹ Phillips, s. 8.

¹² Ibid, s. 31.

¹³ Green, s. 4.

Englands överlägsenhet samt den starkes och modiges rätt att regera. Richard Phillips: "Like other modern maps, realistic adventure stories naturalise the geographies they represent, and normalise the constructions of race, gender, class and empire those geographies inscribe."¹⁴ Eller som Martin Green säger med en elegantare mening: "Whenever a hero achieves freedom in an adventure, someone else loses it, sooner or later."¹⁵

Manlighet

När vi talar om reseskildringar som skrivits av anglosaxiska män, kan vi angripa ämnet från flera vinklar. Ska vi använda oss av genusteorier för att tala om mannen, eller av postkoloniala teoretiker såsom Edward Said för att analysera Europa? Eller ska vi göra både och? På senare tid har det blivit vanligare att kombinera genusstudier med annan identitetsforskning, exempelvis den om klass eller etnicitet. En fullständig bild av verkligheten kan inte ges om man inte ser alla sidor, menar bland annat Ann McClintock, författare till *Imperial Leather*:

/.../ I argue that race, gender and class are not distinct realms of experience, existing in splendid isolation from each other; nor can they be simply yoked together retrospectively like armatures of Lego. Rather, they come into existence *in and through* relation to each other – if in contradictory and conflictual ways.¹⁶

"Ras" och "kön" är inte separata kategorier utan beroende av varandra. Då formationerna "ras" och "etnisk grupp" till stor del definierats utifrån vad de *inte* är - dvs. de grupper som upplevs som de "andra" – har tanken om "enheten" ytterst iscensatts i reproduktionen. Genom att kontrollera medlemmarnas sexualitet, främst kvinnornas, och se till att de gifter sig inom gruppen, säkras idén om gruppen som en sammanhållen enhet.

Eftersom det var den vite *mannen* som satte igång, utförde och förklarade det imperialistiska projektet från början till slut, så är det, enligt min mening, oundvikligt att studera kolonialismen utan att tala om manlighet. Att detta är en betydande faktor, kanske den mest betydande, är en tes som Ann McClintock driver i *Imperial Leather*. Det imperialistiska projektet sjösattes med hjälp av sexuella analogier, både Amerika och Afrika omtalades nämligen ofta som "virgin lands" – där den vite mannen inte hade varit hade landet kvar sin oskuld.¹⁷ Jorden var som en kvinna man erövrade, en trofé som de europeiska nationerna tävlade om för att komma först till. (Någon förförelse var dock inte nödvändig, det handlade bara om att ta vad man ville ha.) En av konsekvenserna blev att männen i det koloniserade

¹⁴ Phillips, s. 15.

¹⁵ Green, s. 9.

¹⁶ McClintock, Anne, *Imperial Leather*, New York 1995, s. 4-5.

¹⁷ Ibid, s. 31.

landet inte sågs som män. Deras närvaro borde ju annars betyda att landet inte var ”oskuld”, vilket skulle omintetgöra hela tävlingen och den sexuella laddningen i att vara den som först erövrade landet. Så blev nu inte fallet: det var bara européer som räknades. Baden – Powell, pojkscouternas grundare, skrev om de afrikanska männen: “They may be our brothers, but they are certainly not men.”¹⁸

Att landet kodades som feminint betydde att den vite mannen genom att *vara i det* hade besekrat det. Den som kom först intog naturligtvis en speciell plats: när Livingstone hade ”trängt in” i tidigare ”orörda” områden kunde ingen göra om hans bragd, även om att enbart ”tillryggalägga” en särskild distans förlänade resenären en viss heder. Dock fanns en baksida av myntet. Den utbredda skräcken för kannibaler tyder på en annan tolkning: tänk om man i stället för att penetrera, blev uppslukad? Tänk om att *vara i landet* betydde att landet åt upp en, att landet tog kontroll över en själv?¹⁹

Att bli ”uppslukad” kunde också tolkas allegoriskt; även om inte den fysiska kroppen blev uppäten kunde ens kulturella tillhörighet bli det, om man ”gick över” till landets seder och tankesätt. Lévy – Bruhl hävdade 1931 att den civiliserade människan inte hade lyckats att helt jaga bort det primitiva ur sig själv, utan att det hos varje människa fanns en kärna av primitiv mentalitet. Därmed var det inte en skarp gräns mellan ”civiliserad” och ”vilde” – den civiliserade hyste inom sig en vilde, vilken det enligt Lévy-Bruhl var farligt att väcka till liv.²⁰ I mötet med ”vilden” kunde detta ske. Vilden slog undermedvetet an en sträng hos den civiliserade mannen och väckte dennes instinkter. Den civiliserade mannen var således smärtsamt splittrad mellan att följa sina instinkter och ta efter vilden, eller å andra sidan rätta till vildens ”fel”.²¹ Att befinna sig i Indien kunde alltså vara farligt för den engelske gentlemanen. I stället för att själv missionera, kunde han förvandlas till ”en av dem”.

När vi nu ska gå vidare till att studera tre manliga huvudpersoner och deras tolkning av dilemmat inträngning/instängning, är det dock viktigt att vi kommer ihåg att dilemmat är och alltid har befunnit sig i deras huvuden. Det säger knappast någonting om de koloniserade länderna, utan är, som McClintock skriver ”about a crisis in male imperial identity”.²²

¹⁸ R.S.S Baden – Powell, citerad i George L. Mosse, *The Image of Man*, s.15.

¹⁹ McClintock, s. 26.

²⁰ citerad i O. Manonni, *Prospero and Caliban – The Psychology of Colonization*, London 1956, s. 20.

²¹ Manonni, s. 21.

²² McClintock, s. 27.

ROMANERNAS HANDLING I KORTHET

Newell: *Topee and Turban or Here and There in India*

Newells *Topee and Turban* från 1921 är en självbiografisk roman om överstelöjtnant Newells resor i Indien. Varje kapitel är uppbyggt runt en kortare resa som han företog sig under den tid han var stationerad i Indien för brittiska arméns räkning. Resorna görs växelvis med bil, båt och på *dhooli*; det vill säga att han bärs av indier på en slags bår. I ett fåtal kapitel spelar Newell själv en framträdande roll, mest är det dock naturbeskrivningar, historiska anekdoter om militära slag, samt omdömen om landets befolkning. Stilen är realistisk och fokus ligger på det visuella intrycket: läsaren ska inges en känsla av att själv vara där.

Carlos Castaneda: *Don Juan*-serien

Castanedas tetralogi som inleddes 1968 omfattar fyra böcker: *The Teachings of Don Juan, A Separate Reality, Journey to Ixtlan* och *Tales of Power*. Alla är självbiografiska och behandlar Castanedas elva år långa tid som lärling hos en mexikansk indian vid namn don Juan.

Castaneda får lära sig att stoppa världen, att *se* istället för att bara titta, att övervinna tid och rum, och slutligen blir han en krigare. Böckerna väckte stor uppmärksamhet i USA och resten av världen och gav upphov till heta debatter, främst om deras sanningshalt.

William Sutcliffe: *Are you Experienced*

William Sutcliffes andra roman *Are you Experienced* kom 1997 och handlar om Dave, en ung engelsman som åker till Indien på tre månader under sitt sabbatsår. Redan på planet börjar han bråka med sin respartner Liz, och i mitten av resan skiljs de åt. Man får följa Dave när han korsar Indien på egen hand, och scenerna är vandrarhem, bussar, tåg och andra mötesplatser för backpackers.

H.A. NEWELL: *TOPEE AND TURBAN OR HERE AND THERE IN INDIA*

Äventyraren

”Man ska inte lyssna för mycket på andras råd” menar Newell i början av första kapitlet. Han står på golfbanan i Nowshera i Indien och hans vän majoren har just avrått honom från att resa till Abottabad. Vägarna är för dåliga, menar majoren, och det har just regnat en hel massa.

”You could never do it!”²³ säger han. Newell tittar upp emot himlen och kullarna, ser en sammetsröd skalbagge och bestämmer sig då. Kosta vad det kosta vill, han ska ta sig dit för att visa majoren och andra, ”even if I perished in the attempt”. Utrustad med sin bil och tjänare ger han sig följaktligen av.

På vägen stöter han på en mängd hinder: kor och kameler står framför bron, vägen är extremt undermålig och regnet öser ner. De svårigheter han råkar ut för på vägen orsakas aldrig av bilen, ”hon” är hans trogna tjänare (till skillnad från den mänskliga tjänaren som inte är lika trogen) och på hans sida mot regnet, korna och översvämningarna. Här är ett utdrag ur hans kamp mot en översvämmad väg:

The water dashed up against the glass wind-screen completely blotting out everything. Higher it rose and higher, splashing above my waist and wetting my face. Still the car did not stop. I could hear the engine panting against the flood. The current caught the car and partially swung her around. Now for it! I clenched my teeth and gripped the wheel. Another moment and she must be swept out of her depth and overturned. Still she did not stop. Shallower water, thank heaven! Then up a slippery incline and safe! I felt inclined to pat the grey bonnet and say, “Good girl!” Unfortunately my servant, in his fear I should drown, had forgotten to take a photo.²⁴

Det är han och bilen mot vattenmassorna, och på andra ställen han och bilen mot boskapsmassorna. Under resan händer det visserligen några gånger att däckets punkteras, men då skyndar han sig att förklara hur det orsakats av någon utomstående klumpighet, till exempel hans ”boy” som har överfyllt däckets med för mycket luft, eller ”coolies” som lagt stenar på vägen.

Episoden slutar naturligtvis med att han når sitt mål. Vid detta utbrister han ”I had forded the Haro! I had reached Abottabad!” [Jag hade vadat över Haro-floden! Jag hade nått Abottabad!] varpå han faller i djup sömn och drömmer att han svishar förbi majoren med ett retfullt leende på läpparna.

²³Newell, s. 4.

²⁴Ibid, s. 11.

Berättelsen är ett klassiskt exempel på äventyrlitteratur. Exempelvis väcks spänningen genom placeringen i okänt territorium. Vi får veta att när Newell börjar sin resa befinner han sig "between British India, and the No Man's Land dividing the last outposts of empire from the restless Swat country."²⁵. Precis på gränsen till det okända: på ena sidan av bergen ligger det brittiska Indien, på andra det rastlösa ingenmansland, som Newell nu beger sig in i. Naturligtvis bereder detta honom prövningar och mödor, vilka hänger samman med landets "primitivitet". Det är naturen själv i form av enorma vattenmassor, det är djur som blockerar vägen, och det är odugliga människor som varken klarar av att hålla tiden eller skruva fast en navkapsel. Mot dessa hinder ställs alltså Newell och hans bil, en 1913 Sunbeam. Motståndet är den okontrollerade massan, som gör att jaget och dess hjälpmedel blir en sammansatt enhet, som hålls ihop i modig kamp. Tack vare Newells uthållighet (han ger inte upp), hans duglighet (han vet minsann hur man byter däck) och bilens förträfflighet, når han Abbottabad. Genom detta prov bevisar Newell att han har kontroll över landet, och över det (till på köpet *oväntade*) motstånd han möter: de engelska färdigheterna och maskinerna kan tackla, och är därmed överlägsna, Indiens natur och människor.

Även blicken på de indier som korsar Newells väg, följer ett mönster typiskt för äventyrsskildringar. Martin Green skriver:

There is also an adventure sociology or anthropology, a way of looking at social groups or whole societies rather unlike the ways of "serious politics". To see social types in their colourfulness and contrastiveness, as picturesque castes rather than economic classes, in an aesthetic panorama, is to see them in adventure terms /.../²⁶

Newell gör just detta då han, samtidigt som han byter däck, observerar de fotgängare som passerar och låter blicken falla på en äldre man.

A good many pedestrians passed. For the most part they affected colourless garments that lent nothing to the landscape. One picturesque figure, with a beautiful intense face, curling hair to far below the waist and a long blue garment, might have posed as John the Baptist.²⁷

Fotgängarna bedöms som om de vore delar av landskapet, uppfunna för att utgöra en vacker utsikt, inte som människor i sin egen rätt, på väg någonstans. När en äldre man dyker upp beskrivs han i lustiga och feminina termer. "Beautiful" är ett ord som aldrig används om män i det engelska språket (den manliga motsvarigheten är *handsome*) men användningen av det är här helt i linje med synen på de koloniserade som icke- män.

²⁵ Newell, s. 5.

²⁶ Green, s. 2.

²⁷ Newell, s. 18.

Flanören i kolonin

Det första kapitlet är det enda i vilket Newell själv spelar en framträdande roll. Han är där äventyrets huvudperson och hjälten som når sitt mål. Efter det sker en markant förskjutning i romanens fokus, som nu ligger på det han ser. Från att vara aktör blir Newell observatör. Han byter bilen (som han själv körde) mot att bli buren av indier eller att åka båt, som rors av indier. Genom hans ögon får läsaren ta del av det indiska landskapet, dess folk och historia. Hans skildring påminner tydligt om flanörernas ”ögonvitnesskildringar” från hemmaplan – faktum är att de kom till under samma tid som *Topee and Turban*.

Varför detta byte av perspektiv? Först är det spänning och strid på kniven, och helt plötsligt torra beskrivningar. Richard Phillips ger en förklaring:

[in British colonies] colonialism was associated with adventure, but was also at odds with adventure, since settled colonialism was about transforming the unknown into the known, erasing and transforming the spaces of adventure.²⁸

Det vill säga: om man ska bebo ett territorium kan man inte leva länge med bilden av landet som något okänt och kanske farligt. Newell var stationerad i Indien sedan många år tillbaka och tillåter sig själv bara ett litet äventyr, innan han övergår till att förklara Indien, att kartlägga det. Han gör det så minutiöst att vi faktiskt skulle kunna följa hans beskrivningar och gå vägen fram med ögonbindel, för varje centimeter är inmutad. Här en representativ mening från hans besök i ett Vishnu - tempel:

Eighty stone steps lead up to the main gate flanked by broken stone pillars mounted on a plinth. These continue about all four sides of the quadrangular court. The entrance is of massive grey stone completely covered with a wealth of carved figures. The walls attain to a height of twenty feet three inches, but the pyramidal roof is gone, as are the trefoil arches and solid wooden doors.²⁹

Om man inte visste det, skulle man knappast förstå att det är en andlig plats som beskrivs. Istället för att uppleva den eller låta sig beröras av den religiösa atmosfären, försöker Newell upprätthålla illusionen av att stå utanför och ovanpå. Templet beskrivs i termer av feet och inches, antal och storlek, läge och yttre drag. Han gör här det okända känt genom att tala om det i bekanta ordalag, och inordna det i ett klassificerande system. Genom kyliga konstateranden, betoningen av matematiska termer samt avsaknaden av personligt deltagande,

²⁸ Phillips, s. 34.

²⁹ Newell, s. 51.

etablerar Newell sin makt - den skrivandes makt över det beskrivna. Makten att tolka intrycken kräver "objektivitet", vilket här betyder: en objektifierande blick. Intryck skildras på ett skenbart neutralt sätt i och med att allt, både det egna och det "okända", mäts i enlighet med den egna kulturens definitioner av vad som kan räknas som godtagbara civilisationsmarkörer.

Detta gäller även för människor. Exempelvis säger Newell under sin vistelse på båten: "The average Kashmirian is so constituted that he cannot do anything without making a great deal of noise."³⁰ När Newell säger detta befinner han sig som ensam engelsman i en båt, i ett okänt land, bland människor som talar ett okänt språk – inte bara talar, de skriker till råga på allt, och för oväsen. Sitt utanförskap och det obehag han möjligen kan ha känt inför det, upphöjs här till en dömande position. Genom detta omdöme förvandlas obehaget till överlägsenhet, och lokalbefolkningen avfärdas som ociviliserad, okontrollerad. Det är ett dubbelt omdöme, för det antyder samtidigt att den som uttalar det är annorlunda än de han pratar om: Newell själv måste alltså vara lugn och sansad. En extrem dikotomi mellan de två kulturerna är skapad.

Gayatri Spivak skriver i "Kan den subalternerna tala?" om vad det epistemiska våldet innebär:

Det tydligaste användbara exemplet på ett sådant epistemiskt våld är det heterogena, vittomfattande projekt som styrs på avstånd och som går ut på att konstituera det koloniala subjektet som Annan.³¹

Avståndet i Newells roman är inte fysiskt, utan mentalt. Kapitlet om hans besök hos Toda-stammen är ett enda långt konstituerande av dem som Andra. Bland annat hävdas att de är ett folk som har stannat i utvecklingen: "Apparently they reached a certain degree of development and then stopped"; att de faktiskt är ganska ljushyade när de har tvättats (det vet Newell eftersom en miss Ling från Church of England har sagt det)³², samt att det enda tillfället de arbetar är när de leker. Newell tillfrågar en Toda-man om betydelsen av deras ritualer, och då mannen har svårt att förstå frågan tillskrivs det hans "slow-working intelligence".³³ Senare tilläggs: "Miss Ling speaks of them as possessing an elaborate ritual, but adds that they know nothing of its meaning."³⁴ (min kurs.) Det ultimata epistemiska våldet: inte ens sina egna ritualer begriper de! Det krävs en missionärskvinna för att förklara

³⁰ Newell, s. 33.

³¹ Gayatri Chakravorty Spivak, "Kan den subalternerna tala?", *Postkoloniala studier*, Stiftelsen Kairos nr 7, s. 94.

³² Newell, s. 192.

³³ Ibid, s. 198.

³⁴ Ibid, s. 200.

att de har ritualer utan anledning, vilka ändå bara består av ”några gamla män som hälsar på solen”.³⁵

Precis som Spivak säger, är detta först och främst en historia om engelsmannen, för ”att konfronteras med dem [de subalternerna] är inte att representera (*vertreten*) men att lära sig att representera (*darstellen*) oss själva.”³⁶ Genom detta upprepande om de primitiva folkens underlägsenhet, framstår Newell själv som ett civilisatoriskt praktexempel. Oavsett hans status hemma i England, får han hög status i jämförelsen med indierna. Titeln, Topee and Turban – Tropikhjälm och Turban – anspelar på skillnaden mellan engelsmannen och indiern. Engelsmannen representeras av en tropikhjälm; den orädda upptäckarens, djungelforcerarens skydd mot stark sol och oväntade attacker; indiern av turbanen, det religiösa attributet som döljer en lång svans av manligt hår.

Skillnaden markeras ofta genom användandet av symboler, som vid första anblick verkar neutrala, men vars anlitage syftar till att placera folk på olika sidor om civilisationsgränsen. Klockan är en sådan, flitigt använd, symbol. När Newell ska starta sin resa är han mån om att berätta inte bara datum, utan exakt tidpunkt: ”On Friday, the 3rd August, I started from Nowshera at 5 p.m.”³⁷ Under resans gång fortsätter han att ge tidsangivelser: klockan 7.30 svänger han till vänster på Grand Trunk Road, en timme senare sätter tjänaren upp myggnätet, osv. Dessa angivelser är egentligen ointressanta för läsaren som inte har någon aning om hur långt en viss sträcka brukar eller förväntas ta att tillryggalägga och inte har något att jämföra med, men effekten blir att Newell framstår som en utomordentligt punktlig person. Punktligheten ansågs vara ett bevis för civilisation³⁸, och mycket riktigt tillhör klockan och tidtagandet här Newell. Indierna och deras samhälle kodas som o-punktligheten personifierade. När Newell uppehålls av en flock kor och kameler som befinner sig framför bron, blir han genast otålig och skickar iväg tjänaren för att rekognosera, och utbrister sedan, vid episodens slut: ”Fully forty minutes were wasted before I could get across.”³⁹ Det intressanta är: Varför denna brådska? - vid andra tillfällen kan han tillbringa timmar med att studera övergivna tempel eller vackra landskap. Det är då inte tiden i sig som

³⁵ Newell, s. 200.

³⁶ Spivak, s. 109.

³⁷ Newell, s. 5.

³⁸ Att använda tid som en symbol för England och civilisationen var vanligt. I en annan reseskildring av Indien från 1913, *India and the Indians* av E.F. Elwin, dedieras ett helt kapitel till indiernas opunktlighet: ”The Indian takes long to understand, and never appreciates, the Englishman’s craze for punctuality (...) Talking to an intelligent young Hindu about this defect, I suggested that it might be partly due to the scarcity of clocks, and that when these became more numerous and better understood there might be some improvement. The young man replied: ‘Clocks and watches will make no difference; the defect is in the Indian nature.’ ‘Then will this never be cured?’ I asked. ‘Probably never,’ he said. ‘Never,’ I answered, ‘until Christianity teaches you the value of time.’”

³⁹ Newell, s. 7.

är viktig, utan dess egenskap som mätinstrument, som på en och samma gång visar på Indiens underutveckling och Englands framåtskridande, samt suddar ut sin egen partiskhet. För alla vet väl att dygnet har 24 timmar överallt – eller?

CARLOS CASTANEDA: *DON JUAN – TETRALOGIN*

Antropologen som bytte sida

1960 står Carlos Castaneda på en busshållplats vid gränsen mellan USA och Mexico. Vart bussen kommer att föra honom får vi inte veta, bara att där träffar han indianen don Juan, expert på växter. ”Bra”, tänker antropologistudenten Castaneda, ”här har jag min informant.” Castaneda är på jakt efter information om indianers bruk av växter för medicinska skäl, och ser sin chans att tala med en förstahandskälla.

Redan vid deras andra möte står det dock klart att allt inte kommer att gå som Castaneda tänkt:

I had prepared some genealogy and kinship charts that I wanted to fill out with his help. I had also compiled, from the ethnographic literature, a long list of cultural traits that were purported to belong to the Indians of that area. I wanted to go through the list with him and mark all the items that were familiar to him.

I began with the kinship charts.

”What did you call your father?” I asked.

”I called him Dad,” he said with a serious face.⁴⁰

Vid detta svar tror Castaneda att don Juan är lite dum. Han förklarar återigen, mer utförligt, vad det är han vill veta. När don Juan fortfarande inte svarar blir Castaneda otålig. Precis som då Newell ställde en fråga om ritualer, och tillskrev indierns svarslöshet ”slow-working intelligence”, antar Castaneda att indianen framför honom inte begriper en enkel fråga. Då tittar don Juan på honom:

”Don’t waste your time with that crap,” he said softly but with unsuspected force.

I did not know what to say; it was as if someone else had uttered those words. A moment before, he had been a fumbling stupid Indian scratching his head, and then in an instant he had reversed the roles; I was the stupid one /.../⁴¹

⁴⁰Castaneda, *Journey to Ixtlan*, s. 10.

⁴¹ Castaneda, *Journey to Ixtlan*, s. 11.

Don Juan börjar härmed förklara sin filosofi om det förflutna. Han säger att han har släppt sin bakgrund, att det är onödigt att ha en ”personal history”. Man behöver inte veta vem man är, var man kommer ifrån, vad man har gjort i sitt liv eller vad man gjorde igår. Castaneda undrar om detta tänkesätt är något typiskt för Yaqui – indianerna. Don Juan svarar att så inte är fallet. Han har lärt sig det själv och det borde Castaneda också göra. Faktum är att det är ett krav: om han verkligen vill lära sig om växter, får han först suddas ut sin bakgrund. Castaneda protesterar:

”What you are saying is useless to me.”

”Then change!” he said cuttingly and with a fierce glint in his eyes.⁴²

Det är symptomatiskt att Castaneda börjar sin resa som antropolog. Antropologin representerar här det epistemiska våldet i sin prydno. Makten att förklara och kategorisera de ”primitiva” kulturena som om man vore objektiv domare snarare än part i målet, nödvändiggör att man placerar sig på en upphöjd position. Blicken anses komma ovanifrån och titta ner; besitta tillräcklig kunskap för att kunna förstå, samtidigt som kunskapens subjektivitet inte anses begränsa förståelsen.⁴³ Paul Riesman påpekar:

In their study of the cultures of other people, even those anthropologists who sincerely love the people they study almost never think that they are learning something about the way the world really is. Rather, they conceive of themselves as finding out what other people’s *conceptions* of the world are. For the longest time Castaneda, too, thought this way about what Don Juan was telling him.⁴⁴

Antropologen studerar inte världen, utan hur andra folk *uppfattar* den, eller kanske snarare hur de *missuppfattar* den: ”a Hopi rain dance is merely an ’inefficient’ way of doing what cloud-seeing does well” skriver Time Magazine.⁴⁵ När man studerar regndanser, hymner till solen osv., anser man sig studera feltolkningar av naturvetenskapliga fakta. Dessa ”missuppfattningar” sorteras i filer och arkiveras under respektive kultur. Castaneda är ute efter att lägga ännu en bit information i högen, och frågar don Juan om hans släktförhållanden. Då han får svaret att personlig historia är onödig, antar han att han kan föra in detta i stället, något i stil med ”För Yaqui-indianerna är släkten oviktig.” Men don Juan avsägar sig alla kulturella kopplingar och vänder Castanedas blick inåt, mot honom själv. Han säger: *Du* behöver denna kunskap – *du* borde förändra dig. Genom att lösgöra kunskapen från det

⁴² Castaneda, *Journey to Ixtlan*, s. 16.

⁴³ Adam Kuper, *Anthropologists & Anthropology: The British School 1922 – 72*, Peregrine Books 1978, s. 123.

⁴⁴ Paul Riesman, ”A Comprehensive Anthropological Assessment” (1972), *Seeing Castaneda: Reactions to the ”Don Juan” writings of Carlos Castaneda*, red. Daniel Noel, New York 1976, s. 52.

⁴⁵ Time Magazine, ”Don Juan and the Sorcerer’s Apprentice”, ur *Seeing Castaneda*, s. 106.

kulturella sammanhanget upphör den att vara kontrollerbar, och blir istället en utmaning. Det är inte indianen som ska analyseras och kartläggas – det är amerikanen som måste förändras.

Mycket riktigt blir Castaneda don Juans lärjunge. Vi bevittnar i de fyra böckerna hans radikala övergång till en filosofi som är den västerländskas fullständiga motsats. Han blir slutligen en indiansk ”man of knowledge”. Bussen förde honom över gränsen – han åkte över till ”andra sidan”. Att detta är kontroversiellt behöver vi inte påminnas om. Antropologen Jean – Guy Goulet skriver:

Ethnographers constantly remind themselves - lest they be reminded by their colleagues – never to ”go native,” never to become one of ”them” /.../ The challenge is ”to be one with them yet not one of them”⁴⁶

Vi minns psykologernas tal om hur farlig kontakten med vilden kunde bli, att man istället för att ”rätta till dennes fel” riskerade att bli ”en av dem”⁴⁷. Deras vildaste farhågor uppfylls nu av Castaneda, som utan att egentligen upphäva dikotomin mellan det ena och det ”andra”, ger efter för det andra i all dess mystiskhet. Lika exotiskt och annorlunda som Newell framställde det koloniserade landet, ter det sig också här, men det visar sig rymma oanade kunskaper som nu uppvärderas.

Samtidigt som Castaneda var i full färd med att äta peyote-svampar i don Juans stuga skrev Susan Sontag en text där hon menade att moderna tanken hade börjat söka sig till ”det andra”:

Europe seeks itself in the exotic – in Asia, in the Middle East, among preliterate peoples, in a mythic America; a fatigued rationality seeks itself in the impersonal energies of sexual ecstasy or drugs. /.../ But at the same time the self is busy colonizing all strange domains of experience. Modern sensibility moves between two seemingly contradictory but actually related impulses: surrender to the exotic, the strange, the other; and the domestication of the exotic /.../⁴⁸

Castaneda var inte den enda som sökte sig bortåt. Kretsen kring drogförespråkaren Timothy Leary på Harvard University hade fått nys om att de extraordinära visioner som kom med LSD kanske kunde erhållas på annat sätt, genom andligt sökande. Var de till och med ett naturligt inslag i flera delar av världen? Övergången tog sig på 60-talet symboliskt uttryck i att man bytte namn: Harvardprofessorn i psykologi Richard Alpert kom tillbaka från Indienresan som Baba Ram Dass, boxaren Cassius Clay blev Muhammed Ali. Eftersom det här var

⁴⁶ Jean- Guy Goulet, ”Dreams and Visions in Other Lifeworlds”, *Being Changed: The Anthropology of Extraordinary Experience*, s. 16.

⁴⁷ O. Manonni, *Prospero and Caliban – The Psychology of Colonization*, London 1956, s. 20

⁴⁸ Susan Sontag, ”The Anthropologist as Hero”, *Claude Lévi-Strauss: The Anthropologist as Hero*, red. E. Nelson Hayes och Tanya Hayes, Massachusetts 1970, s. 185.

avkoloniseringens tid och ex-kolonierna höll på att konstituera sin nationella identitet, framstod dessa som stadigare mentala enheter i jämförelse med ett sönderfallande brittiskt imperium.

Huruvida dessa ”övergångar” revolterade mot Newells generation eller låg i linje med den, är för den skull inte helt enkelt att avgöra. Som Susan Sontag skriver är det samtidigt ett beslagtagande: tittar man på baksidan till den andra boken i don Juan -serien, *A Separate Reality*, kan man läsa att Castaneda fick tillgång till ”a world of experience no man from our Western civilization had entered before.” Det låter misstänkt bekant. På baksidan till Livingstones *Reseberättelser*, står det att Livingstone skildrar ”sin upptäckt av sjön Ngami, vilken tidigare aldrig skådats av en vit man”⁴⁹. Skillnaden är att nu handlade det om mentala domäner, inte fysiska - det fanns ju inte längre några fysiska *terra incognita* kvar. McNutt, Reinke och Grossman, tre nordamerikanska indianer, skriver i ett upprop i *Isthmus*: ”European– Americans have stolen Native lands, Native resources, Native children, Native cultural images, and more recently Native profits. Now, some New Agers are taking Native spirituality too.”⁵⁰, och uppmanar: ”Don’t try to jump into everything.”

Men hur kan det vara stöld att bli lärjunge? Hur kan man kalla det ”kolonisation” när det han gör faktiskt är att underkasta sig don Juans läror till fullo? Jo: akten som gör att man kan tala om det som ett beslagtagande är skriv-akten. Castaneda må vara den undergivne eleven, men det är en elev med makt att definiera sin lärare inför miljontals läsare. Don Juan förblir den subalterne, som, då hans filosofi associerar det skrivna ordet med den västerländska maktapparaten, måste tala genom tolk.

I den första boken, *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge*, motsätter sig don Juan initialt sett allt slags nedtecknande:

Then don Juan allowed me – under strong protest, however – to record openly anything that was said. I would also have liked to take photographs and make tape recordings, but he would not permit me to do so.⁵¹

Tre böcker senare kommer samma ämne upp igen.

”Do you think writing is one of the old habits I should change?” I asked. ”Should I destroy my new manuscript?” /.../ I told him that I had received letters from various people telling me that it was wrong to write about my apprenticeship. They had cited as a precedent that the masters of Eastern esoteric doctrines demanded absolute secrecy about their teachings.

⁴⁹ David Livingstone, *Reseberättelser, band 1*, Bokförlaget Niloé, bokens baksida.

⁵⁰ McNutt, Reinke & Grossman, ”Exploitation of Native Spirituality”, *Isthmus* newspaper (1994), www.alphacdc.com/treaty/r-explt.html.

⁵¹ Castaneda, *The Teachings of don Juan*, s. 18.

”Perhaps those masters are just indulging in being masters,” don Juan said without looking at me. /.../ ”It doesn’t matter what one reveals or what one keeps to oneself.”⁵²

Enligt don Juan är det skriva ordet ointressant – allt annat än den direkta fysiska upplevelsen förmår endast förvirra. Varför då romanerna, kan man undra, om Castaneda hade ”gått över”?

Medlemskapet

Resan i don Juan –tetralogin är inte fysisk utan mental och består av Castanedas gradvisa invigning i magins värld. Den term som används är ”medlemskap”. Castaneda ska avsäga sig sitt medlemskap i den västerländska kulturen och erhålla det i indiansk magi. Det är en resa som åker baklänges på det epistemiska våldets järnväg: den passerar och upphäver alla de maktpositioner som vi såg etableras hos Newell.

Berättarstrukturen som används för att skildra denna resa är klassisk äventyrsteknik. Precis som hos Newell tar historien sin början på gränsen till ”det okända”, som här är en busshållplats i en gränsstad mellan USA och Mexico. Att det är just en busshållplats är symboliskt eftersom resans riktning inte kommer att bestämmas av Castaneda, utan av don Juan. Castaneda är en passagerare, han kontrollerar inte händelserna som Newell, utan ”förs med” och är relativt passiv.

Även här finns en mängd prövningar och svårigheter som ska övervinnas. Egenskaperna som krävs för att göra detta är dock inte desamma som i den klassiska äventyrsromanen. En prövning äger rum i skogen, där Castaneda blir tillsagd att böja sig ner och tala med växterna.

”It doesn’t matter what you say to a plant,” he said. ”You can just as well make up words, what’s important is the feeling of liking it, and treating it as an equal.” /.../ ”Come on, talk to the little plant,” he urged me. ”Tell it that you don’t feel important any more.”⁵³

Castaneda känner sig löjlig och kan inte förmå sig till att göra det. Han, en seriös antropolog, som kom för att lära sig om växters medicinska bruk - eller möjligtvis för att pröva hallucinogena droger - ska tala med små växter! Likafullt står don Juan fast vid sitt ord och säger att han måste. Det slutar med att han snabbt mumlar fram ett ”Thank you” till en liten blomma.

⁵² Castaneda, *Tales of Power*, s. 7.

⁵³ Castaneda, *Journey to Ixtlan*, s. 23.

Skillnaden mellan dessa prov och de klassiska är att de här kräver att Castaneda ska svälja sin manliga, västerländska stolthet. Vid bokens början intar han en klassisk västerländsk manlig attityd – Joyce Carol Oates har kallat honom ”an outrageous parody of Western Academic Rationalism, subcategory Anthropology”.⁵⁴ För att nå målet, medlemskapet, måste hans akademiska arrogans undergrävas – vilket görs med besked. Otoliga gånger tvingas Castaneda ta av sig naken, och dessutom förlorar han kroppskontrollen vid de extraordinära upplevelserna: han spyr, kissar och bajsar på sig och blir till och med kissad på av en hund. De typiskt västerländska attributen demonteras med samma intensitet. Bilen, den maskin som hjälpte Newell mot vattenmassorna, är ingenting mot don Juans indianska magi:

“I can apply my will to it and your car won’t work.”
Don Juan got into my car and sat down. He beckoned me to do likewise as he made himself comfortable on the seat.
“Watch what I do,” he said. “I’m a crow, so first I’ll make my feathers loose.”(...) His head shook as he allegedly shifted his view from one eye to the other. The pitch of his laughter became higher. I had the absurd feeling that he was going to turn into a crow in front of my eyes. I wanted to laugh it off but I was almost paralysed (...) “Turn on your car now,” don Juan said.
I turned on the starter and automatically stepped on the gas pedal (...) I tried it again; and again. I spent perhaps ten minutes grinding the starter of my car. Don Juan cackled all that time. Then I gave up and sat there with a heavy head. /.../
After a while don Juan said that he had released the car. It started!⁵⁵

Här relativiserar den kunskap som universaliserades hos Newell. Bilen, som hos honom övervann vilken natur som helst, kan inte fungera i don Juans värld. Tiden, rummet och materian som Newell såg dem, är andra begrepp vars självklarhet nu ifrågasätts. Castaneda upptäcker sig ha färdats hundratals mil på ett ögonblick och bevittnar hur don Juan producerar två vandrande kopior av sig själv. Måttstockarna bevisas vara subjektiva; som Castaneda själv uttalat sig: ”What we call reality is only one way of seeing the world”⁵⁶

Tolkningen av det sedda var en viktig komponent hos Newell; hos don Juan förstår man med kroppen eller inte alls. Uppgivet av ”Den Intellektuella Förklaringen” är en station som måste passeras på vägen till målet, då förklaringar har använts i imperialismens tjänst för att rättfärdiga hierarkier. Och de var inte heller ett neutralt fenomen som råkade användas för att rättfärdiga, utan här antyds att förklaringens ideologi hela tiden varit en av orsakerna till

⁵⁴ Joyce Carol Oates, *Don Juan’s Last Laugh, Seeing Castaneda*, s. 123.

⁵⁵ Castaneda, *A Separate Reality*, s. 199.

⁵⁶ Castaneda, intervjuad av Sam Keen, “Sorcerers Apprentice”, (1972) ur *Seeing Castaneda*, s. 78.

det epistemiska våldet. ”Don Juan whispered in my ear repeatedly that my ’reason’ was not invited to that event, and that I should give up the nagging desire to control everything.”⁵⁷

Flera forskare har påpekat hur märkbart lika de texter är som kom till under denna era: oavsett om västerlänningen åkte till Mexico, Brasilien, Indien, Tibet eller Japan, var det samma upplevelser och samma ”Andra” som beskrevs - överallt västerlandets exakta negation. Just dessa kunskaper som funnits som spök-kunskaper i Väst: telepati, förmågan att tala med djur, flyga m.m.: de som västerlandet ännu inte utvecklat men som finns i dess föreställningsvärld, återfinns nu i tredje världen. Visdomen företräds nästan alltid av en äldre man från ett koloniserat land, som besitter extraordinära förmågor och som inviger den västerländske mannen i detta. För att västerlänningen över huvudtaget ska börja tro på ”den andra” kunskapen, visar den äldre mannen t.ex. upp sin telepatiska förmåga. Här får don Juan Castaneda att minnas en vit falk från sin barndom:

”What are you trying to do to me?”
”I’m trying to make you remember.”
”What? For heaven’s sakes!”
”A falcon swift as light,” he said, looking at me in the eyes. I felt my heart had stopped.
”Now look at me,” he said.
But I did not. I heard his voice as a faint sound. Some stupendous recollection had taken me wholly. The white falcon!⁵⁸

Jämför det med Richard Alperts (senare Baba Ram Dass) redogörelse för sitt möte med en nepalesisk guru:

Some time later we were back with the Maharaji and he said to me, ”Come here. Sit.”
So I sat down and he looked at me and he said,
”You were out under the stars last night.”
”Um-hum.”
”You were thinking about your mother.”
”Yes.” (’Wow’, I thought, ’that’s pretty good. I never mentioned that to anybody.’)
”She died last year.”
”Um –hum.”
”She got very big in her stomach before she died.”
....Pause... ”Yes.”
He leaned back and closed his eyes and said, ”Spleen. She died of spleen”.
Well, what happened to me at that moment, I can’t really put into words.⁵⁹

Skildringarna utmärks av att västerlänningen anländer med en stor portion ärvd misstro mot den äldre gubben, som sedan visar sig ha utvecklat förmågor västerlänningen inte trodde fanns. Intressant är också blicken. Den vise mannen tittar på, bokstavligen spanner ögonen i

⁵⁷ Castaneda, *Tales of Power*, s. 258.

⁵⁸ Castaneda, *Journey to Ixtlan*, s. 31.

⁵⁹ Baba Ram Dass, *Be Here Now*, Kingsport 1978, kap. 1 (onumrerat).

den vite mannen. Han som ensam besuttit privilegiet att titta blir nu totalt genomskådad. Den betraktade tittar tillbaka, och alltid med sanningens blick.⁶⁰

Efter en mängd prov och övningar har Castaneda slutligen utvecklat förmågan att *se*, att ”stoppa världen”, och är nu en krigare. Det är dags för den slutgiltiga prövningen: att möta det Okända. Tillsammans med en annan lärjunge slängs han ut från en klipptopp, och i luften disintegreras han:

I again had the sensations of being tossed, spinning, and falling down at a tremendous speed. Then I exploded. I disintegrated. /.../ There was no longer the sweet unity I call ”me.”⁶¹

Målet för hela resan: jagets upplösning. Från att ha varit en uppblåst västerländsk man beväpnad med hela sin kulturs akademiska rustning, har han skalat av lager efter lager och exploderar slutligen. Newells resa handlade om att konstituera ett jag och hålla ihop det emot en kaotisk omgivning, nu splittras jaget totalt. Något som dock inte splittras är berättelsens struktur, vilken följer äventyrstropen troget. Bokens slut kommer när mannen, efter prövningar och hinder, framgångsrikt når sitt mål.

Manlighet i skogen

Vi har redan talat om hur de koloniserade länderna kodades som feminina utrymmen, som låg i väntan på den manlige erövraren. Männen i landet sågs inte som män, och att ”byta sida” var något i stil med att feminiseras. Man var tvungen att behålla sin identitet och stå emot, om man inte skulle bli som ”vilden”. Var placerar detta Castaneda – är att ”byta sida” också att ställa sig på kvinnans plats?

Onekligen utför Castaneda många handlingar - att tala med blommor eller att lyssna på djur - vars karaktär kan betecknas som ”feminin”. Men med hjälp av subtila insinuationer avskiljs dessa handlingar från sin feminina konnotation. När Castaneda ska lära sig ett speciellt sätt att gå, ”the gait of power” anmärker don Juan att han inte ska gå som en gammal kärring.⁶² Genom att dessutom använda sig av klassiskt manliga begrepp för medlemskapet: Castaneda ska bli en ”krigare”, en ”*man* av kunskap” skapas uppfattningen att ”det Andra” är en exklusivt manlig sfär – kanske till och med mer maskulin än den värld Castaneda kommer

⁶⁰ Lägg också märke till att när don Juan ger sitt samtycke till att Castaneda publicerar hans filosofi, tittar han bort. Varför? Vad skulle Castaneda ha sett i hans ögon vid det tillfället?

⁶¹ Castaneda, *Tales of Power*, s. 268.

⁶² Castaneda, *Journey to Ixtlan*, s. 169.

ifrån. Kvinnor dyker knappast upp alls: medicinmännen är just män och likaså deras lärjungar. Alla på ”mitote – mötena” är män, kvinnor finns som skuggor i bakgrunden som får servera vatten åt de manliga deltagarna. Även i symbolisk mening får det kvinnliga en negativ betydelse: de feminina växterna betecknas som dominerande, våldsamma, oförutsägbara och skadliga. Inte överraskande är de manliga växterna osentimentala, förutsägbara, fördelaktiga och vänligt inställda.⁶³ Frågan är om de markörer som använts tillsammans med kvinnlighet, som till exempel naturen och blommorna, bara är negativa i kombination med kvinnligheten? När de lyfts från den och istället kodats som manliga, verkar de förlora sin negativa laddning och accepteras följaktligen av Castaneda.

Den ultimata bortstötningen av det kvinnliga sker genom ett ritualmord på häxan i *A Separate Reality*. Det beskrivs som ett viktigt prov som Castaneda måste genomgå för att visa sin lojalitet mot don Juan. Provet går ut på att oskadliggöra don Juans ärkefiende, häxan ”La Catalina” som har förföljt Castaneda under en period. Bland annat har hon klätt ut sig till man och väntat på att Castaneda ska ha ett svagt ögonblick, så att hon kan röva bort hans själ.⁶⁴ När som helst kommer hon, förvandlad till kråka, att försöka döda don Juan. Castaneda får veta att han måste ”sticka hål på henne” genom ligga i bakhåll i en buske och skjuta kråkan när den kommer. Han försöker, men misslyckas. Nästa prov blir att sticka hål på henne, nu i naturlig skepnad, med ett vildsvinsben.

He took a long object from his pouch and handed it to me. I took it and examined it. I almost dropped it.
”It is a wild boar,” he went on. You must pierce her with it.” /.../
”You must ram the wild boar right into her navel,” don Juan said.⁶⁵

Hela berättelsen är en allegori, ett spel med välkända symboler. Häxan: den kvinnliga magin, som är don Juans – den manliga magins – fiende, förföljer Castaneda och vill röva bort honom, dvs. hotar att associera honom med en kvinnlig sfär - häxkraft har ofta setts som en traditionellt kvinnlig sysselsättning - och måste förgöras. Precis som på 1600-talet kan en häxa aldrig dö – ”det kvinnliga” kommer aldrig att försvinna – men hon kan oskadliggöras och därmed sluta jaga Castaneda. Det här med att köra in ett ben i naveln behövs inte förklaras då dess betydelse torde vara uppenbar.

Castaneda misslyckas trots allt med provet – La Catalina gör sig osynlig och hoppar därifrån. Då förklarar don Juan att hon aldrig varit ett hot, det var endast ett trick för att Castaneda skulle få visa sig modig. Han har visat sin lojalitet, var han hör hemma.

⁶³ Castaneda, *The Teachings of don Juan*, s. 202.

⁶⁴ Castaneda, *The Teachings of Don Juan*, s. 187.

⁶⁵ Castaneda, *A Separate Reality*, s. 208.

I *The Image of Man* skriver George L Mosse: "Manliness was supposed to safeguard the existing order against the perils of modernity, *but it was also regarded as an indispensable attribute of those who wanted change.*"⁶⁶ (min kursivering) Det vill säga: både de män som höll fast vid det gamla och de som stod för förändring gjorde anspråk på att vara riktiga män. Eftersom "man" är en godtycklig kategori som både antas syfta på ett biologiskt faktum *och* innebära en uppmaning till ett visst slags beteende, kan innebörden i det senare förändras genom olika tolkningar. Detta görs i Castanedas romaner, där don Juan står modell för ett nytt sätt att vara man. Viktigt är dock att tecknet "man" fortfarande behåller kännetecknen mod och handlingskraft: de ingår även i don Juans definition på man. Dessa egenskaper är mer seglivade än andra – upplevs de ligga närmare manlighetens kärna?

WILLIAM SUTCLIFFE: *ARE YOU EXPERIENCED?*

Att överleva i tredje världen

Det är strax före jul i London. Den unge engelsmannen Dave sitter på en krog tillsammans med några kompisar. På bordet ligger en världskarta: James ska vandra i Himalaya och är mitt uppe i att planera och skrodera som bäst. Dave säger åt honom att ingen är intresserad och att han ska hålla tyst, vilket James tar som ett tecken på att han är avundsjuk:

'Dave – you can't face us talking about our trip because it reminds you that you are pissing away your year. You're pissing it away because you haven't planned anything, and you haven't planned anything because you're basically too scared to go travelling.'

'I'm going abroad.'

'To Switzerland?'

'Yes.'

'Oooh – aren't we brave? You're really risking life and limb there. Waiter in a Swiss hotel! Hazardous stuff.'

'Don't be an arsehole, James.'

'Shocking hygiene, too. You're going to get really ill in *Switzerland.*' /.../ 'You're jealous, and you're a coward,' he said. 'You can't face doing any real travel because you don't think you could survive in.... in a different culture.'⁶⁷

Hos Newell var den tändande gnistan, det som fick honom att resa, en avrådande kollega. Här är det istället kompisen som *uppmanar* huvudpersonen att åka ut och resa. Man bör åka någonstans där man riskerar liv och lem, samt där det är dålig hygien och man löper risk att bli sjuk, menar James. Paradoxen i orden "planned" och "risking" är adekvat, för det rör sig

⁶⁶ George L. Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, Oxford 1996, s. 4.

⁶⁷ William Sutcliffe, *Are you Experienced*, Penguin 1998, s. 29.

just om ett planerat risktagande. Då riskerna inte finns i England, åker man och letar upp dem på andra sidan jorden.

Dave åker så småningom iväg trots allt, och hamnar i ett Indien som är fullt av engelsmän. Massturismen har gjort sitt intåg. Bokens titel, ”Are you Experienced” – Är du erfaren? alluderar till det som nästan blivit ett modernt tvång. Susan Sontag skrev 1963 om det europeiska letandet efter sig själv i ”det andra”, och tillade att fenomenet främst berörde poeter, författare och ett fåtal konstnärer.⁶⁸ I Sutcliffe’s roman är detta förändrat; några månader i tredje världen är ett måste för den ungdom som vill kalla sig erfaren. En journalist Dave träffar på resan (förmodligen Sutcliffe’s alter ego) uttrycker det så här:

[Going to] India isn’t an act of rebellion these days, it’s actually a form of conformity for ambitious middle-class kids who want to be able to put something on their CV that shows a bit of initiative. All the top companies want robots with initiative these days, and coming to the Third World is the ideal hoop for you to leap through. /.../ I suppose you could call it a modern form of ritual circumcision – it’s a badge of suffering you have to wear to be welcomed into the tribe of Britain’s future élite.⁶⁹

Man behöver inte splittra jaget eller ge sig ut ensam i kamp med naturen. Det gäller bara att överleva, som journalisten säger: ”University of Life. Part One Exam: go to the Third World and survive.”⁷⁰ Äventyret har även antagits av kvinnor: i Sutcliffe’s bok vimlar det av europeiska och amerikanska tjejer som mödosamt strävar runt i Indien på jakt efter erfarenhet och sina egna själar. Kanske just därför finns det bland männen en rörelse bort från massturismen: eftersom det inte längre är speciellt att vara i Indien drivs de som vill vara speciella till att göra ännu våghalsigare och farligare saker. Männen på stranden i Goa försöker bräcka varandra och imponera på tjejer med sina erfarenheter:

’If you’re a real traveller, you’ll use a bit of initiative and take a few educated risks. I hitched a ride with a trucker who knew the location of the road-blocks, and he dropped me off before each one. I trekked round behind the police, and he picked me up on the other side.

’That’s not possible. This takes weeks, and there are no towns to buy food.’

’Damn right it takes weeks, and I lived off porridge which I shared with the driver, but it’s possible. If you really want to, you can get to Tibet.’ /.../

’You...you...and I suppose you’ve been to Burma as well, have you?’

’As it happens, yes. I trekked over the border from Thailand. Stayed a couple of weeks with the mountain rebels.’

’That’s easy. I know hundreds of people who’ve done that. I trekked into Afghanistan and spent a month with the mujahedin.’⁷¹

Vikten av att vara en ”real traveller” återkommer flera gånger. När Indien överfyllts av engelsmän, åker de ”äkta” till Burma och Tibet. Ju obekvämare, eländigare och våldsammare

⁶⁸ Susan Sontag, *Claude Lévi – Strauss: The Anthropologist as Hero*, s. 185.

⁶⁹ Sutcliffe, s. 140.

⁷⁰ Sutcliffe, s. 138.

⁷¹ Sutcliffe, s. 148.

förhållanden, desto större mod, initiativförmåga och uthållighet krävs av västerlänningen. Då Newell såg de undermåliga vägarna som ett tecken på underutveckling som måste ändras, söker sig Sutcliffe resenärer till dem, de skyr bekväma hotell eftersom det inte ger några poäng i jakten på äkta erfarenhet. Det epistemiska våldets blick är här inte lika framträdande som den ”äventyrssociologiska” där känslan för det pittoreska överväger. Revolutionära grupper fetischeras och blir lustiga figurer som finns till för att utgöra bakgrund till tävlingen västerlänningar emellan.

Ibland dyker påminnelser om fattigdomen upp. Den koloniserades blick, som var så genomträngande hos Castaneda och såg igenom hans själ, går igen även här i form av en liten tiggarflicka. Hon tittar på Dave med stora sorgliga ögon, vilket ”made me feel like a disgusting human being. It felt like she were an inhabitant of hell who had been sent to haunt me – to remind me how rich and lucky I was, and how I didn’t deserve anything that I had.”⁷² Hennes blick blir en spegel – här uttalar den inte profetior men säger sanningen om vem man är.

Dave upplever rangliga tåg, obekväma bussar på dåliga vägar, skrikande tiggare, äcklig mat och en alldeles äkta magsjuka. Indien framstår som ett gräsligt ställe och han vill åka hem flera gånger, men intalar sig själv att han snart är färdig, att han måste bita ihop och inte ge upp. Till slut är de tre månaderna över och han kan åka tillbaka till England. Lättnaden är total:

I was a traveller. I’d been to places and done things that most people avoid out of fear. I had suffered, and confronted dark sides of myself. I had experienced the world. /.../ And whatever happened to me for the whole rest of my life, I would always be able to say that I had gone round India for three months on my own.⁷³

Nyckelordet är ”say”. Då tiden för äventyret är kortare än i de båda två tidigare romanerna, och största delen av den har tillbringats i sällskap med landsmän på olika vandrarhem, är att *ha gjort det* mer än att *göra det*, som han själv erkänner.

Journalisten kallade Daves resa en ”modern form av rituell omskärelse”. Omskärelse är ett slags initiationsrit, och vad är då en initiationsrit? I boken *Cultural Anthropology – A Comparative Perspective*, definieras det så här:

Such rites marking the transition from one social category to another have been made famous by Van Gennep (1909) as *rites of passage*. The transition is ritually expressed, first, by removing the subject from the old category; placing him or her in an external, suspended state, cut off from regular contact; and finally, ritually reincorporating the initiate in a new category. Since others must establish a new set

⁷² Sutcliffe, s. 17.

⁷³ Sutcliffe, s. 212 och 214.

of relations with the initiate, this is enhanced by the sequence of disappearance – reappearance – a kind of rebirth in a new state.⁷⁴

Definitionen stämmer mycket bra in på Sutcliffes resa. Subjektet sätts på ett plan, vinkas av och släpps ner långt hemifrån, där hon/han ställs inför en mängd problem. När personen sedan kommer tillbaka, har hon/han en ny slags status, ("I was a traveller.") och blir behandlad annorlunda, som en "erfaren". Alla vet att den man hämtar på flygplatsen inte är densamme som den man vinkade av. Så är fallet också i Sutcliffes text, Liz kommer hem klädd i sari och bindi; Dave har blivit vuxen.

Här, precis som hos de två tidigare författarna klarar huvudpersonen provet, vilket markerar slutet på boken. "I was a traveller" – de tre månaderna i misär är avklarade, och Dave erhåller medalj i erfarenhet.

Postkolonial ironi

Framförallt är *Are you Experienced* en satir. Ironin, som präglar hela romanen, är omöjlig att missa och det som de flesta recensenter tagit fasta på: "Funny" är det vanligaste omdömet. Att ironi har tagit över som bokens drivande kraft och anledning, har sina skäl. En bok som Newells *Topee and Turban*, som rätt och slätt berättar om någons erfarenheter i Indien, är överflödig i en tid då alla har råd och möjlighet att resa. Reseskildringens klassiska krav på sanningsenlighet får därför ge vika för andra anspråk: att framföra en åsikt, att visa på något i människans natur eller att ironisera över attityder, som här.

Det här är den första av romanerna där huvudpersonen inte bär författarens namn. Trots att den är skriven i jag-form är Dave inte William, det är knappt att jaget är Dave själv, så mycket självdistans innehåller boken. För ironin är just självironi. Riktad mot engelsmännen/västerlänningarna som grupp, och ytterst mot jaget självt. Humorn består i att det finns ett svårbedömt avstånd mellan det som heter "Jag" och det riktiga jaget, som sitter bakom och skrattar åt bokens "Jag". Dave fäller sarkastiska kommentarer om andra resandes ytlighet, men när det kommer till hans egna känslor sitter det någon även där och bedömer, vilket är inbyggt i hans egna meningar:

And when I saw a vision of myself, as if through a movie camera, sitting on this tropical beach, all on my own, with bitter-sweet melancholia etched on my features, I suddenly felt a surge of joy rush through my body. I was fucking cool. The whole scene could have been part of an aftershave advert. This was exactly what you were

⁷⁴ Roger M. Keesing, *Cultural Anthropology – A Contemporary Perspective*, Holt, Rinehart & Winston 1976, s. 234.

meant to do on your year off. This was it – this was the moment. I was finding myself.⁷⁵

Det är uppenbart att författaren inte befinner sig i det här jaget. Ingen som verkligen trodde att han funnit sig själv skulle beskriva det på det här sättet, jämför Castanedas hisnande redogörelser för sina andliga insikter. Här känns det mer som en andlig baksmälla. Sarkasmen riktas så gott som alltid mot de som tror att de ”hittar sig själva” i Indien, och det roliga är att de andligaste av de andliga visar sig vara lika snåla, beräknande, självmedvetna och futtiga som vanliga människor. I scen efter scen visas hur ”de andliga” tillbringar timmar med att pruta ner rickshawpriset några ören; hur de ”andliga” talar om att nå Nirvana fast de egentligen bara försöker bräcka varandra i att verka insatta, eller som här, hur det ”andliga” består i att känna sig som i en rakvattensreklam. Det andliga dras alltså ner: det är bara en illusion. Hela boken kan ses som en uppgörelse med de som går i Castanedas fotspår: faktum är att Daves största hatobjekt, överklassnobben Jeremy, ”J”, är ett inbitet fan av Castaneda.

Whenever I saw him he was alone in the courtyard, reading a book called *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge* by Carlos Castaneda. Feeling briefly sympathetic towards him as a fellow cast-off, I asked him what it was about. ‘It’s a must-read’ he said, in that pompous voice I had almost forgotten. Bye – bye sympathy.⁷⁶

Castanedaläsaren Jeremy är den Falska Hippieens ultimata representant. Han lever på pengar som föräldrarna skickar via Western Union, det vill säga, han njuter det engelska klassamhällets frukter, samtidigt som han predikar för de nyanlända resenärerna att man ska ”strunta i var folk kommer ifrån” och hälsar alla med ”Peace” istället för hej. Jeremys insikter om indisk kultur och om västerlandets tillkortakommanden tjänar enbart syftet att behålla hans status som hippiekolonins okrönte kung – han gör sig bekvämt nog av med dem när det passar honom.

Simon Gikandi skriver apropå ironiska reseskildringar: ”What, then, is the value of this kind of ironic discourse, and what does it tell us of the traveler’s relation to inherited doctrines on the colonial other?”⁷⁷ Ironin i sig driver visserligen med de koloniala attityderna: i och med att jaget är ett slags skämt, är dess observationer också de mest stereotypa och läsaren förstår hur färdiggjorda de är. När Dave grubblar över hur han ska hantera tiggarna skämtas det med alla attityder: den givmilde med skuld känslor, den snåle och hårdhudade, den falska hippien som ger tiggarna kramar istället för pengar. Men vad är resultatet? Gikandi talar om ”a

⁷⁵ Sutcliffe, s. 145.

⁷⁶ Sutcliffe, s. 113.

⁷⁷ Gikandi, s. 95.

dialectical irony that simultaneously questions and affirms Englishness”.⁷⁸ och om att ”undertake a protective self-transcendence”.⁷⁹ Ironin, som överdriver den typiske västerlänningen, driver med en åsikt på en och samma gång som denna åsikt faktiskt är den enda som presenteras. Jaget som sitter bakom och skrattar åt allt är inte med i berättelsen och kan således inte tjäna som måltavla.

Men ironin är inte bara ett sätt att närma sig berättelsen, den är också inbyggd i berättelsen själv, det är ett konstant tillstånd i den tidsepok som Sutcliffe beskriver. Detta har sitt ursprung i att inget är vad det ser ut att vara. England är fullt av indier och Indien är fullt av engelsmän. Vad kan man göra annat än att skratta? Gikandi beskriver den postkoloniala situationen som ett allmänt tillstånd av oklarhet, där de koloniserade har övertagit koloniala symboler och tvärtom: kategorierna har börjat flyta fritt på havet.⁸⁰ Hos Sutcliffe är det indierna som står för det typiskt engelska och tvärtom. Två månader in i berättelsen sitter Dave, vid det här laget ett fullfjädrat drägg, på trottoarkanten i Bangalore, då en äldre indisk herre kommer fram.

’Would you believe me if I told you that before partition most of my playmates were British citizens’, he said. /.../
’Really? That’s... um, impressive.’ I said.
’Oh, most assuredly. Johnny, Peter and Freddie were the names of my three closest chums. Of course, they all departed after 1947.’
’All of them?’
’Partition, old chap. A lot of good eggs decamped pretty sharpish.’ /.../ ’My dear departed father, God rest his soul, was a pillar of the church. And I in my turn have had the good fortune to follow in his footsteps. Are you a Christian?’
I toyed with the idea of telling him that I was an Arsenal supporter instead, but decided that it would be more tactful to lie.
’Yes.’
’C of E?’
I couldn’t quite remember what C of E stood for, but it was obvious that he wanted me to say yes, so I nodded.⁸¹

C of E, Church of England, källan som Newell litade blint på, som han fick sin information om de ”primitiva indierna” ifrån, har nu *glömts bort* av engelsmannen, och i stället blivit *indierns* stora stolthet. Den äldre indiern, en kvarleva av dessa ”tolkande klasser” det brittiska imperiet skapade, som var ”indiska med avseende på blod och hudfärg, men engelska ifråga om smak, åsikter, moral och intellekt”⁸² kan inte kommunicera med den unge engelsmannen – *han* är inte längre ”engelsk” i fråga om smak, åsikter, moral och intellekt. Eller i alla fall inte vad engelsk brukade vara. Det hjälper inte att indiern talar gammaldags Oxford – engelska; de

⁷⁸ Gikandi, s. 96.

⁷⁹ Gikandi, s. 95.

⁸⁰ Gikandi, s. 14 m.m.

⁸¹ Sutcliffe, s. 169.

⁸² Macauley, ”Promemoria över indiskt utbildningsväsen” (1835) citerad i Spivak, ”Kan den subalternerna tala?”

går förbi varann. Indiern är upptagen med att bevisa att han är en gentleman inför någon som inte längre är det.

Något bättre går det då Dave möter Ranj, som är en indier uppväxt i Putney i södra London. Bara detta ger upphov till många komiska situationer. När Dave chockas av något Ranj gör, kommenterar han att de måste vara väldigt annorlunda i södra London. Och när Liz' väninna Fee till sin stora förtjusning upptäcker att Dave har en vän ur "lokalbefolkningen", och tilltalar honom på långsam och enkel engelska, svarar Ranj på värsta london-slang:

'So ... you're ... David's ... friend?' enunciated Fee, in the style of a 1950's *Blue Peter* presenter.
'Fuck, yeah. He's a stormin' geezer,' said Ranj.
'Oh, right,' said Fee, blushing.⁸³

Som så många gånger tidigare inleds situationen med att västerlänningen underskattar den hon talar med. Fee tar för givet att Ranj inte förstår engelska, men det slutar inte som hos Castaneda, med att "den andre" besitter oanad kunskap, utan med att "den andre" inte är den andre utan från ens egen stad. I och med globaliseringen kan inte längre kategorierna "vi" och "dem" upprätthållas.

Frågan om klädesplagg återkommer flera gånger mellan Dave och Ranj.

Ranj, it turned out, was from Putney. Instead of wearing all the traveller gear (which by now even I had bought) he was dressed in Levi's and a tight, freshly laundered T-shirt which showed off his toned muscles. He also sported the first hairstyle I'd seen since arriving in Manali.⁸⁴

Ranj är den ende indiern bland resenärerna, och också den ende som är klädd i västerländska kläder. Engelsmännen har virat in sig i indiska tyger medan modern indisk ungdom slutade ha på sig sånt för länge sedan. Dave förklarar för Ranj att han inte kan ha på sig jeans i Indien eftersom "ingen" har det. Ranj svarar att "alla" har det.⁸⁵ Dave syftar på de andra resenärerna, som han jämför sig med; Ranj syftar på indisk ungdom. Det är här allt blir en parodi, en kulturell cross-dressing. Båda klär ut sig till varandra. Precis som med *drag*, då män och kvinnor tar på sig varandras kläder, betyder den kulturella cross-dressingen något utöver att "bli" det man klär ut sig till. Eftersom man aldrig kan "bli" det andra - när Liz tar på sig sari är det ändå ingen som tror att hon är indiska, och dessutom klär hon sig i vit sari utan att veta att det är sorgklädsel – handlar det snarare om att ifrågasätta kopplingen ursprung → kultur. Och på samma sätt som i *drag*, tappar symbolerna då sin förankring. Levi's upphör att vara ett

⁸³ Sutcliffe, s. 198.

⁸⁴ Sutcliffe, s. 91.

⁸⁵ Sutcliffe, s. 185.

västerländskt plagg; dreads är inte längre jamaicanskt, till exempel. Både den indiske gentlemanen som gör allt för att framstå som en god kristen, och den engelska kvinnan i sari och bindi, parodierar – utan att veta om eller mena det – den andres kultur.

Men att symbolerna börjar glida, betyder inte att makten upplöses. Symbolerna väljs fortfarande på grund av sin betydelse: västerlänningarna köper andlighet i en ask, indierna diskuterar whisky och bilmodeller.⁸⁶ Precis som dragqueens inte nödvändigtvis intresserar sig för den verkliga kvinnan, är många av de ”indiskt klädda” engelsmännen föraktfulla mot riktiga indier. ”De förstår inte Indiens andlighet” säger de; ”They’re all obsessed with money. They always want something off you.”⁸⁷ Och det dröjer inte länge efter att Liz kommit tillbaka till England förrän hon tar av sig sarin. Där betyder den nämligen något annat: galenskap. Dave talar om de ”lunatics” som går på Leicester Square och ropar Hare Krishna.⁸⁸ När initiationsriten är över förväntas man bli ”normal” igen.

De sexuellt utsvultna männens internationella språk

Ett av de återkommande roliga inslagen inträffar varje gång Dave gör ett försök att prata med någon ur lokalbefolkningen. Konversationen följer alltid samma mönster, det vill säga att personen frågar Dave vad han heter, var han kommer ifrån, säger ”Aaah. England very good”, undrar vad Dave jobbar med och om han är gift.

Dock finns det ett samtalsämne som överbrygger kulturskillnaderna på en sekund: kvinnor. Man behöver inte ens prata, det räcker med att klicka med tungan, gestikulera med händerna och klappa varann på knäna. Dave kallar detta ”the international language of greasy sex-starved men”. Detta språk är tydligen universellt gångbart, och det är också genom det han och Ranj förenas. Visserligen har de olika åsikter om livet i allmänhet, men de vill båda samma sak: ragga brudar. Fyra kapitel handlar om detta. Har man inget annat gemensamt så har man i alla fall sexualiteten, resonerar Dave, och utgår från en syn på den manliga sexualiteten som ligger nära den biologiska. Synen går ut på att tjejer världen över är svåra att få och måste övertalas, samt att en man tar i stort sett varje chans han kan få. Denna mycket kulturspecifika sexualitet universaliseras här, och gör manlig drift till den minsta gemensamma nämnaren. Till och med ”de andligaste av de andliga” antas agera utifrån denna mall. Liz, Fee och Caz, som är på jakt efter sig själva, åker till ett ashram för att lära sig Yoga

⁸⁶ Sutcliffe, s. 93.

⁸⁷ Sutcliffe, s. 87.

⁸⁸ Sutcliffe, s. 119.

och meditation. Lektionerna innebär att man lägger sig i en cirkel, och sedan går yogaläraren runt och klämmer på allas kroppar för att hitta deras ”centrala energipunkter”. När han anser att man har kommit en bra bit på vägen tar han in en i ett separat rum och har tantriskt sex med en, vilket ingår i kursen. Då Dave får höra detta blir han perplex och kallar det organiserat lurendrejeri, vilket Fee har svårt att förstå. Dave säger:

’This Intimate Yoga guy is a genius. It’s like – people pay him, and all he has to do is grope them, and they go away happy.’

’He *is* a genius, as it happens, and he wouldn’t even understand the concept of groping. His mind is on higher things.’⁸⁹

Fee, Caz och Liz representerar Castanedas syn: allt är kulturspecifikt, och ”det Andra” står högre än det egna. De är i Indien för att ”byta sida”. Mot detta ställer Dave sin tanke om att alla män är likadana överallt. Enligt honom finns det inget ”det andra”. I själva verket är det en produkt av ens egen fantasi, ännu mer så eftersom Liz bild av detta ”andra” hon vill vara öppen mot, är skapad långt innan resan ens börjar. Bilden av det ”andra andliga” sitter på *insidan* av solglasögonen och blir paradoxalt nog det största hindret mot verklig öppenhet.

Men resultatet av de felbedömningar som kommer av tron på det ”andra”, tar sig också uttryck i ett straff mot kvinnorna för att de inte insett den manliga karaktärens universalitet. Liz är i Indien på jakt efter don Juan, som hon visserligen stöter på; men det är inte Castanedas don Juan, utan snarare Casanova- don Juan.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Även om de tre romanerna jag har analyserat inte är renodlade äventyrsromaner, har alla lånat dess struktur och använt sig av dess komponenter. Alla går ut på att dess huvudpersoner ska utsättas för prövningar i ett främmande land. Böckerna slutar då de klarat dessa, vilket de ofelbart gör. För att genomföra denna prestation, måste de besitta vissa egenskaper. Dessa varierar till viss del, men rör sig oftast kring klassiskt ”manliga” egenskaper som mod, uthållighet och handlingskraft.

Newells prov gäller att köra bil från ett ställe i Indien till ett annat och övervinna de eventuella hinder som dyker upp på vägen. Genom att ta sig fram i svårtillgänglig terräng visar han att han besitter mod och handlingskraftighet. I och med att bilen får en central roll,

⁸⁹ Sutcliffe, s. 196.

och att djur och natur ställs som dess hinder, innebär hans triumf också en seger för den brittiska "civilisationen".

Hos Castaneda går provet ut på att avsäga sig civilisationen och ge upp kontrollen. De egenskaper som krävs är ödmjukhet – för att över huvud taget påbörja färden – och senare en mängd övernaturliga förmågor som Castaneda förvärvar på vägen. Men även de klassiska mod, en benhård vilja och uthållighet är viktiga för att han ska nå målet, som är jagets upplösning.

Hos Sutcliffe utkristalliserar flera nivåer av provet, som motsvarar olika grader av äkthet. Det mest grundläggande går bara ut på att överleva i tredje världen och till det behövs endast uthållighet. Dock finns det högre nivåer, som innebär att ta sig över stängda landsgränser eller att frotera sig med farliga grupper, och de kräver förutom uthållighet, mod och initiativförmåga.

Konstituerandet av jaget och det "andra" sker på olika sätt i de tre romanerna. Newell befinner sig i en kolonial tid och jaget kontrasteras hierarkiskt mot kolonin och dess invånare. Genom att bli buren och rodd markerar han sin avskildhet och upphöjdhet. Den position han talar från är den självutnämnde, allvetande domarens, som beskriver och värderar omgivningen. Indien framställs som primitivt och indierna som ointelligenta i motsats till honom själv. Newell undviker på alla sätt att påverkas personligen, och illustrerar på så sätt sin överlägsenhet gentemot landet: han är *i* det, men landet är inte i *honom*.

Castaneda, som skriver under en avkoloniserings – epok, kastar sig in i det "andra" och lämnar den västerländska kulturen. Det "andra" är här det västerländskas diametrala motsats, men här i positiv mening. Dess kunskap, t.ex. magin, är långt överlägsen den västerländska logiken och tekniken.

Sutcliffes roman är skriven under en postkolonial tid och präglas av ett omkastande av kategorier. Det "andra" visar sig antingen vara mer engelskt än engelsmannen, komma från samma ställe som honom själv, eller inte finnas alls.

Manligheten är ett tema som återkommer i alla tre böckerna, men med delvis olika innebörd. Hos Newell kontrasteras manligheten inte mot kvinnor, utan gentemot landet. Då han forcerar och penetrerar terrängen försäkrar han sig om att inte sjunka ner i den, och blir således inte "uppäten" av landet. Hans mycket specifika västerländska manlighet, som går ut på att kontrollera, iscensätts på detta sätt.

Castaneda låter sig visserligen bli "uppslukad" i och med att han släpper kontrollen, och "går över till det andra". Dock omtolkas manligheten bekvämt nog; genom att skildra det "andra" som en exklusivt manlig zon undgår han att tolkas som feminiserad.

Sutcliffe dekonstruerar begreppet ”det andra” och visar att det egentligen inte existerar någon sådan dikotomi. I dess spillror uppstår istället mannen och kvinnan som två universella motsatser, vars definitioner är att de åtrår varandra. Mansrollens grundkriterium är att ständigt vilja ha kvinnor, och män från olika kulturer kan förenas i jakt på dem.

ORDFÖRKLARINGAR

Bindi: Indiskt smycke eller paljett som fästs på pannan.

Boy: Nedsättande term för svart manlig tjänare, oavsett ålder.

Coolie: Nedsättande engelsk term för asiatisk kroppsarbetare.

Dhooli: Bår som bärs av människor för att bära andra, ej sjuka människor.

Mitote – möte: Sammankomst där deltagarna tar hallucinogena svampar och möter anden

Mescalito.

Tetralogi: Serie om fyra böcker som hör ihop, jämför *trilogi*.

LITTERATURFÖRTECKNING

www.alphacdc.com/treaty/r-explt.html

- Castaneda, Carlos, *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge* (1968), New York: Simon & Schuster 1976
- _____, *A Separate Reality: Further Conversations with Don Juan* (1971), New York: Simon & Schuster 1976
- _____, *Journey to Ixtlan: The Lessons of Don Juan* (1972), New York: Simon & Schuster 1976
- _____, *Tales of Power* (1974), New York: Simon & Schuster 1976
- Elwin, E.F., *India and the Indians*, London: John Murray 1913
- Gikandi, Simon, *Maps of Englishness: Writing Identity in the Culture of Colonialism*, New York: Columbia University Press 1996
- Green, Martin, *The Adventurous Male: Chapters in the History of the White Male Mind*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press 1993
- Hulme, Peter & Youngs, Tim (red), *The Cambridge Companion to Travel Writing*, Cambridge: Cambridge University Press 2002
- Keesing, Roger M., *Cultural Anthropology – A Contemporary Perspective*, Holt, Rinehart & Winston 1976
- Kuper, Adam, *Anthropologists & Anthropology: The British School 1922 – 1972*, Peregrine Books 1978
- Livingstone, David, *Reseberättelser, band 1 (Missionary Travels and Researches in South Africa)*, redigering Erik Lindström, Stockholm Uddevalla: Bokförlaget Niloé, (årtal saknas)
- Mannoni, O., *Prospero and Caliban: The Psychology of Colonization (Psychologie de la Colonisation, 1950)* övers. Pamela Powesland, London: Methuen & Co 1956
- McClintock, Anne, *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Conquest*, New York: Routledge 1995
- Mosse, George L., *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, New York Oxford: Oxford University Press 1996
- Newell, H.A., *Topoe and Turban or Here and There in India*, London New York: John Lane 1921
- Noel, Daniel (red.), *Seeing Castaneda: Reactions to the "Don Juan" writings of Carlos Castaneda*, New York: Perigree Books 1976
- Phillips, Richard, *Mapping Men and Empire: A Geography of Adventure*, London New York: Routledge 1997
- Ram Dass, *Be Here Now*, Kingsport: Hanuman Foundation 1978
- Sontag, Susan, "The Anthropologist as Hero", *Claude Lévi –Strauss: The Anthropologist as Hero*, red. Hayes, Nelson E. & Tanya, London Massachusetts: MIT Press 1970
- Spivak, Gayatri Chakavorty, "Kan den subalterna tala?", *Postkoloniala studier*, Stiftelsen Kairos nr 7
- Stanley, Henry M., *Hur jag fann Livingstone*, redigering Erik Lindström, Stockholm Uddevalla: Bokförlaget Niloé (årtal saknas)
- Sutcliffe, William, *Are You Experienced* (1997), London New York: Penguin Books 1998
- Young, David E. & Goulet, Jean-Guy, *Being Changed by Cross-cultural Encounters: The Anthropology of Extraordinary Experience* (1994), Toronto: Broadview Press 1998

ÖVRIG LITTERATUR

Connell, R.W., *Masculinities*, Berkeley: University of California Press 1995

Keay, John (red), *The Mammoth Book of Travel in Dangerous Places*, London: Robinson Publishing 2002

Lee, James S., *The Underworld of the East*, London: Sampson Low 1935

Newby, Eric, *A Book of Traveller's Tales*, London: Pan Books 1985